

Trávníček, Jiří

Sedmdesátiny Zdeňka Kožmína

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1995, vol. 44, iss. D42, pp. [125]-128

ISBN 80-210-1410-5

ISSN 0231-7818

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108797>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JIŘÍ TRÁVNÍČEK

SEDMDESÁTINY ZDEŇKA KOŽMÍNA

Připomenutí sedmdesátin Zdeňka Kožmína budiž ze všeho nejdříve konstatováním současného stavu (z dubna 1995): nakladatelství Victoria Publishing chystá knihu o tvořivém slohu, kterou autor napsal na počátku 80. let, v nakladatelství Rovnost je k tisku připravena kniha *Struktury*, několik interpretací velkých básníků psaných jako deníkové zápisky ze sedmdesátých let, do nichž vstupují texty, aby daly rytmus bezdějinné normalizační nicotě, čili cosi jako žánr žité či životem stvrzené interpretace. Na domovské Filozofické fakultě je rovněž k tisku připraveno rozšířené vydání *Interpretace básní*, knihy interpretací, která vyšla poprvé v roce 1986. A v nakladatelství Torst se chystá obsáhlý výběr z článků, studií a recenzí ze šedesátých a devadesátých let, z nichž některé ještě nebyly publikovány. K tomu připočtíme neustále vznikající studie, drobné články, recenze v odborném i denním tisku, působení na brněnské Filozofické fakultě, hostovské přednášky na slavistice univerzity ve Vídni, posudky doctorských prací (pět jich Zdeněk Kožmín v současné době vede), habilitačních prací, konference, příležitostné přednášky atd.

Zdeněk Kožmín se narodil 28. 2. 1925 ve Hněvicích u Litoměřic, posléze studoval na gymnáziu v Roudnici nad Labem, Chomutově a Vysokém Mýtě (zde složil v roce 1944 maturitu). V letech 1945 — 1949 navštěvoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, a to obor čeština — filozofie. Učili ho tak vyhraněné a namnoze protikladné osobnosti jako Jan Mukařovský, Václav Černý, Jan Patočka, Jan Blahoslav Kozák, Vladimír Šmilauer a jiní. Když Zdeněk Kožmín vzpomíná na intelektuální smršť, která se na ně, tehdejší studenty, valila, říká, že se snad musely všechny ty různorodé vlivy někde vyrušit, jinak si prý ani nedokáže představit, jak je vůbec mohli vstřebat. Doktorskou hodnost získal Zdeněk Kožmín prací o základních principech filozofie Emanuela Rádl. Do roku 1956 učil na středních školách ve Starém Jičíně a Břeclavi, v letech 1956 až 1970 byl postupně asistentem a docentem (od roku 1967) na Pedagogické fakultě brněnské univerzity (tehdy Univerzity Jana Evangelisty Purkyně). Na počátku normalizace musel v rámci tehdejších čistek odejít, přičemž důvod necht' je hledán ani ne tak v politickém angažmá během „krizových let“, ale ve

spojení několika osobních záští a snad i komplexů lidí, kteří po Srpnu dostali šanci vyřídit si účty i s těmi, kteří by do ostrého světla stavěli jejich vlastní neschopnost a lenost. Po krátké době hledání zakotvil Zdeňk Kožmín na patnáct let v gymnáziu v Zastávce u Brna, kde vyučoval češtinu, němčinu, ruštinu a výtvarnou výchovu. Se svým vynuceným novým místem nenaložil jako s vyhnanstvím, ale v plné míře se otevřel potřebám svých studentů, hledaje stále nové inspirace v jejich nápadech a vytvářeje tak otevřené prostředí pro oboustranné obohacování. Působení Zdeňka Kožmína v Zastávce nezůstalo bez vlivu na jeho práci literárněvědnou. Zejména několik experimentů z pomezí interpretace a tvořivého psaní, které pak včlenil do pozdějších knížek, má svůj dobře patrný, tj. pedagogicky odzkoušený, ba životem stvrzený, původ v létech zastáveckých. — V roce 1989, po pádu normalizační bezdějinnosti, se Zdeňku Kožmínovi dostalo zasloužené rehabilitace: nejprve se vrátil na Pedagogickou fakultu brněnské univerzity, kde krátkou dobu vykonával i funkci proděkana pro vědu a výzkum, a v roce 1991 přechází (konkursem) na Filozofickou fakultu téže univerzity. (Ve stejném roce je jmenován řádným profesorem.) Zde přednášel a přednáší teorii literatury, kapitoly z české literatury 20. století, interpretaci literárního textu a literární kritiku.

Hlavní profesní oblastí Zdeňka Kožmína je česká literatura 20. století, literární teorie, estetika, pomezí mezi filozofií a uměnovědou a praktická literární kritika. Jde tedy o prostor velice prostupný a otevřený. Jako by už v něm manifestoval hlavní rys jeho osobnosti: vstřícnost, nepředpojatý vztah k literatuře. Svou profesi vnímá Zdeňk Kožmín nikoli jako pouhou řemeslnou dovednost (*techné*), ale jako v pravém slova misí osnovanou na spojitém přijímání a odevzdávání (*Erós*).

Za Zdeňkem Kožmínem stojí padesát let publikování. První své příspěvky napsal do *Lidových* (tehdy *Svobodných*) novin v roce 1945. Knižní debut je pak z roku 1967: *Umění stylu*. Už titulem prozrazuje tato kniha svou příbuznost s šedesátými lety, konkrétně s *Uměním románu* (Milana Kundery), *Uměním překladu* (Jiřího Levého), *Uměním reportáže* (Mojmíra Grygara), *Uměním básně* (Zdeňka Mathausera), vše publikacemi edice Dílna v Československém spisovateli. Její autor se snaží na dobové české próze jak o aplikaci jednotlivých stylistických kategorií, tak o postižení umělecké svébytnosti prózy ve srovnání s poezií, ale především se pokouší spojit v rámci jednoho průřezu hledisko analýzy a hodnocení. Jeho pohled na styl prózy tím získává vedle hodnoty analytické hodnotu literárněkritickou a z dnešního pohledu i literárněhistorickou, což znamená, že pro každého, kdo se obírá českou prózou šedesátých let, jde též o spolehlivého průvodce dobovými hodnotami, jakož i jejich vnímáním. — *Styl Vančurovy prózy* (1968), kandidátská práce Zdeňka Kožmína, roste ze stejného stylistického hnízda. Tématem je sice jen dílo jednoho autora, ale i tady se autor snaží o spojení rozboru a hodnoty. Tenorem jeho jemně odstiňovaných stylistických rozborů je najít formulační zprůchodnění kvalitám autorského stylu, jakož i co největším tvárným jemnostem Vančurova vypravěčského způsobu. V dobo-

vých kritikách zazněla — přímo i nepřímo vyřčená — otázka po metodě těchto průhledů. Kožmínovi hodnotitelé jako by byli trochu znepokojeni neortodoxností metody. Je to ještě strukturalismus, nebo už ne? Jinými slovy: jako by vztah mezi literárním dílem (objektem) a metodou jeho uchopení nebyl v době matematizace literární vědy, tedy všelikého koeficientování, tabulkování a algoritmizování, stanoven dostatečně pevně. Avšak právě tato míra nepevnosti se ukazuje být z dnešního pohledu kvalitou nejvíce živoucí a inspirativní. Autor tu navázal kontakt s českým strukturalismem spíše po linii ducha (nikoli litery). Rozvedl v něm tak ty jeho vlastnosti, které z něj vždy činily metodologii otevřenou, nedogmatickou a vstřícnou k tvaru ve všech jeho jazykových jemnostech. Proto buďtež dvě stylistické knihy čteny — spolu s dobovými pracemi Miroslava Červenky, Milana Jankoviče, Olega Suse, Jiřího Levého, Květoslava Chvátíka, Zdeňka Pešata a některých dalších — jako jedna z variant třetí generace českého strukturalismu, varianta, která se pokoušela v sobě spojit metodickou přesnost a vnějškově kontrolovatelný přístup s hermeneutickým vcitčováním.

Po létech tučných, v nichž Zdeněk Kožmín přednášel, vedl studenty, publikoval, recenzoval dobovou produkci básnickou, prozaickou, odbornou i překladovou, nastávají léta hubená, normalizační. Teprve na počátku 80. let dochází k nesmělým pokusům vtáhnout Zdeňka Kožmína, člověka vždy tak skromného a nikam se nederoucího, do oficiálního komunikačního okruhu. První, kdo se o to pokusil, byl *Brněnský večerník* a *Český jazyk a literatura*, a to zejména díky osobní kuráži konkrétních redaktorů. Za nos nechť se proto se zpětnou platností chytanou všichni ti, kteří ji v té době neměli, ať už byl jejich důvod jakýkoli. — Součástí tohoto postupného „tání“ je i skriptum *Interpretace básní* (1986 ve Státním pedagogickém nakladatelství). Na třinácti básních třinácti českých básníků 20. století se Zdeněk Kožmín pokouší propojit ohled k jedinečnosti textu s vědomím celého básnickova díla. Autor si v každé básni vytyčuje klíčové motivy, z nichž si posléze vytváří první záchytný kontext interpretace, ten pak promítá na celé dílo toho kterého básníka, ať už po způsobu genetickém (vývoj daného motivu či toposu) či synchronním (básnickovo dílo slouží jako dynamický soubor motivů a jejich vzájemných vztahů). Tento autorský celek je pak zpětně projektován na jednotlivé dílo. Zdeněk Kožmín zde — oproti šedesátým létům — rozvíjí především existenciální či životně postojové tóny své metody: dílo je mu modelem konkrétní životní situace, která si žádá svého uchopení přes životní situaci naši. Rozvinutí se danému způsobu dostává v *Umění básně* (1990), v jakémsi volném pokračování *Interpretace básní*. Tři texty tří básníků (J. Skácela, O. Mikuláška a L. Kundery) autor interpretuje z hlediska sémantiky času a prostoru, hledaje v těchto lidských existenciálních jak to básnicky jedinečné (jež koneckonců zakládá tvarovost díla), tak to existenciálně obecné (výraz stavu, lidského postoje ke světu a hodnotám). Někde mezi těmito dvěma „erbovními“ knihami vznikla ještě jedna útěšlivá, totiž *Zvětšeniny ze stylu bratří Čapků* (1989): několik desítek stylistických mikropohledů z děl sourozenecké dvojice, které dohromady skládají strakatou stylistickou mozaiku, v níž se zračí jedineč-

nost jednoho i druhého autora, střípkovitě vyvedený celek, vzájemné srovnání, ale i obecnější formulace zákonitostí a zvláštností autorského stylu. A nebyl by zde Zdeněk Kožmín Zdeňkem Kožmínem, aby svému čtenáři nenabídl cosi jako inspiromat k lepšímu, prohloubenějšímu čtení a porozumění textů.

V roce 1994 Zdeňku Kožmínovi vychází monografie *Skácel*, kniha, která roste z více jak třicetiletého kontaktu s dílem Jana Skácela, namnoze též z osobního přátelství s tímto velkým českým básníkem. Autor monografie volí cestu dílčích interpretací Skácelových sbírek a knih. Jde o sled pozorných a textu vždy oddaných rozborů, v nichž Zdeněk Kožmín, věren své interpretační citlivosti i smyslu pro dílo, dokáže zaslechnout i ta nejjemnější sémantická vlnění, jakož i mytologickou (sclující) podstatu Skácelovy tvorby, tedy to, co z tohoto básníka, pro mnohé toliko folklórního „barda“, činí autora té nejzazší univerzality a mytologických prapodstat. — V roce 1994 vychází Zdeňkovi Kožmínovi skriptum *Česká poezie od 40. let do současnosti*, na němž se autorsky spolupodílel Jiří Trávníček.

Aby bylo dáno faktografii zadost, musí být jmenovány periodika, do nichž Zdeněk Kožmín přispíval a přispívá: *Akord*, *Brněnský večerník*, *Česká literatura*, *Host do domu*, *Kritický sborník*, *List pro literaturu*, *Literární noviny*, *Orientace*, *Plamen*, *ROK*, *Rovnost*, *Studia comeniana et historica*, *Svobodné slovo*, *Tvar*. V těchto časopisech se ukrývají další desítky článků, studií, recenzí či příležitostných glos, přičemž jejich probírka nás vede k poznání, že i v nich se nachází několik „rozptýlených“ knih. Jednou takovou je například soubor studií holanovských, jinou by mohly představovat články a recenze věnované Milanu Kunderovi; svébytné hnízdo tvoří pro Zdeňka Kožmína v šedesátých letech autoři existenciálního ražení (Sartre, Kafka, Beckett).

Naprostou ústrojnou součástí osobnosti Zdeňka Kožmína je jeho činnost pedagogická, v níž pro své studenty představuje bytost vpravdě inspirátorskou a iniciační. Jeho schopnost vtahovat ostatní do dobrodružství interpretace je snad mimo srovnání. Nadto je v této části osobnosti Zdeňka Kožmína něco slunečného: umění rozdávat radost a činit lidi kolem sebe šťastnými. Takový už je Zdeněk Kožmín. A takový nechť je (nám) i v mnoha dalších letech.¹

¹ *Bibliografie Zdeňka Kožmína*, kterou setavili Helena Burešová a Pavel Urbanec pod vedením Jiřího Rambaouska, je otištěna ve výboru Kožmínových prací *Studie a kritiky* (Torst, Praha 1995, 638 stran), tam na str. 591–626.